

סוגיה ו: פסולי לולב (3): סדוק דעביד כהימנק, נחלקה התיומת

רקע

הפסול של "עביד כהימנק" והפסול של "נחלקה התיומת" עוסקים בפיצול עלי הלולב לשניים. יש ראשונים המבינים ששני הפסולים עוסקים בעלה המרכזי של הלולב, ולפיהם צריך להבין את היחס בין שני הפסולים, ויש ראשונים המבינים שהפסולים עוסקים בכל עלי הלולב.

מקורות

- א. לא:-לב. "נקטם ראשו... התיומת ופסול"
- ב. רש"י ד"ה אלא דעביד כי הימנק, נחלקה התיומת
תוס' ד"ה נחלקה, תוס' ב"ק צו. ד"ה נחלקה
רי"ף יד:-טו. "נקטם ראשו... כאילו נפרצו העלין ופסול"
ר"ן ד"ה גמ'
רא"ש סי' ד, ו
ריטב"א ד"ה אמר רב הונא אמר רב חנינא
רמב"ם הל' לולב פ"ח הל' ג-ד
ג. שו"ע סי' תרמה סע' ג, ז ומשנה ברורה [בעיקר ס"ק: יב, טז-יט, לב]

חידושי הריטב"א מסכת סוכה דף לא עמוד ב

אמר רב הונא אמר רב חנינא לא שנו אלא נקטם אבל נסדק כשר. פי' נסדק דומיא דנקטם דהיינו בעלה העליון בראשו ואסיקנא דאי עביד כהמנק פסול, וכי תימא והא דקתני נחלקה התיומת פסול ופירשו רבותינו דתיומת היינו העלה האמצעי והתם אע"ג דלא עביד כהמנק פסול, וי"ל דהתם כשנחלקה רובה אבל נסדק מיעוטו דהיינו בראשו כשר עד דעביד כהמנק, ועוד י"ל דאפילו נחלקה מיעוטא פסול דומיא דנקטם וכי אמרינן נסדק מעוטו כשר כשנסדק לרחבו דהוי כעין נקטם שנקטם לרחבו ולפיכך במיעוטו כשר כל היכא שאינו תלוי ועביד כהמנק דהדר הוא דאינו ניכר בו כנ"ל, ולפי זה ראוי לחוש כשהסדק לארכו שהוא מתרבה בכל שעה כשמנענעו לפסול אפילו במיעוטו, וכן חוששין בעלי הנפש, מיהו קצת רבותינו ז"ל פירשו שנחלקה התיומת אינו העלה העליון אלא שהעלין הכפולין יש להם בגבם דבר שמחבר אותם ומתיימן ונקרא תיומת ואם נחלקו רוב העלין ורוב כל עלה ועלה באותו מקום פסול, והשתא לא איירינן כלל בעלה האמצעי אלא בשאר העלין, וכן משמע בירושלמי דאמר' נפרצו עליו נעשה כמי שנחלקה התיומת, דאלמא פיסולא דנחלקה התיומת בכל העלין דומיא דנפרצו עליו מדמי לה להרדי.

הסבר הסוגיה

"לולב... סדוק... פסול, אמר רב פפא דעביד כהימנך". [ברייתא וגמ' לב.]
 "אמר רבי יהושע בן לוי נחלקה התיומת נעשה כמי שניטלה התיומת ופסול"
 [גמ' לב.]

רבי יהושע בן לוי סובר שלולב שניטלה התיומת שלו פסול. רב פפא מסתפק האם דין תיומת שנחלקה כדין תיומת שניטלה, למסקנה מביאה הגמ' איכא דאמרי שרבי יהושע בן לוי סובר שנחלקה התיומת כמי שניטלה התיומת ופסול.

נחלקו הראשונים מהי תיומת:

רש"י [ד"ה נחלקה התיומת] מפרש: "שני עלין אמצעים ששם השדרה כלה" – תיומת היא שני העלים המרכזיים של הלולב [עיי' תרומת הדשן סי' צו המבאר את שיטת רש"י כשיטת הגאונים].
 הגאונים [תוס' ב"ק צו. ד"ה נחלקה בשם תשובת הגאונים] מפרשים: "אותו הוצא העליון בראש הלולב שאין הוצא למעלה הימנה והוא כשני הוצין דבוקין זה בזה" – תיומת היא העלה העליון המורכב משני עלים הדבוקים זה בזה [עיי' בית יוסף סי' תרמה ד"ה נחלקה, המבאר שיטת הגאונים כשיטת רש"י].

הרי"ף [טו. באלפס] מפרש: "התיומת גבא דהוצא דמתיים להו לשני צידי העלה ומשוי להו חד כי כל אחת ואחת כפולה לשנים ותאומה מגבה" – התיומת אינה מתייחסת לעלה המרכזי או לשני העלים שבראש הלולב, אלא לכל העלים יש תיומת, והיא נקודת החיבור בין שני העלים הדבוקים היוצרים ביחד עלה אחד.

מחלוקת זו מכתיבה מחלוקת בפירוש דין "נחלקה התיומת". הרי"ף מפרש: "אם נפרדו ההוצין זה מזה ועמד כל אחד ואחד כשהוא כפול לב' והתיומת שלהן קיימת כשר, ואם נחלקה התיומת הרי הוא כאילו נפרצו העלין ופסול" – לולב נפסל כשהעלים הכפולים מתפצלים לשני עלים. כך פוסק גם הרמב"ם [הל' לולב פ"ח ה"ד]: "ברייית עלין של לולב כך היא כשהם גדלין גדלין שנים שנים ודבוקין מגבן וגב כל שני עלין הדבוקין הוא הנקרא תיומת נחלקה התיומת פסול".

הרי"ף והרמב"ם אינם מפרשים מהי כמות העלים בעלי תיומת מחולקת הפוסלים את הלולב, כמו כן הרי"ף והרמב"ם אינם מפרשים מהו שיעור חלוקת התיומת הפוסלת את הלולב, האם לולב נפסל במיעוט עלה שתיומתו מחולקת, או דוקא ברוב? הרי"ף [טו. באלפס ד"ה גמ'] והמגיד משנה [פ"ח ה"ד] אומרים שהלולב נפסל רק אם נחלקו רוב עלי הלולב, ובכל עלה ועלה נחלק רובו.

לפי שיטת הרי"ף והרמב"ם אין ייחודיות לעלים המרכזיים של הלולב, ולולב שנחלק העלה המרכזי שלו כשר כל עוד לא נחלקו רוב עלי הלולב. ראשונים אחרים נחלקו על שיטה זו, ולדעתם לולב נפסל בחלוקת העלים המרכזיים שבראשו. שיטה זו מתפצלת לכמה שיטות:

רש"י [ד"ה נחלקה התיומת] מפרש: "שני עלין אמצעים ששם השדרה כלה נחלקו זה מזה ונסדק השדרה עד העלין שלמטה מהם" – לולב נפסל רק שנחלקו העלים לכל ארכם ונחלקה גם מעט מהשדרה. תוס' [ב"ק צו. ד"ה נחלקה] מוסיף: "מתוך פירוש משמע שנסדק השדרה כל כך שנראה העלין העליונים חלוקין ומפוזרין זה מזה" – הלולב נפסל רק כשהסדק מחלק את הלולב לשניים בצורה הנראית לעינים [שים לב, השיטות השונות בתוס' אינן ברורות עיין ב"י (סי' תרמה ד"ה נחלקה) וט"ז (סק"ז)].

תוס' [ב"ק צו. ד"ה נחלקה] מצטט את תשובת הגאונים: "נחלקה התיומת אותו הוצא העלין בראש הלולב שאין הוצא למעלה הימנה והוא כשני הוצין דבוקין זה בזה ונקראין תיומת" – לולב נפסל כשהעלה המרכזי נחלק לשני עלים. בתשובת הגאונים אינו מפורש גודל חלוקת התיומת, האם הלולב נפסל אפילו בחלוקת מיעוט התיומת, או רק כשנחלק רובו של העלה. הר"ן [טו. באלפס ד"ה גמ'] מביא דעה שאפילו חלוקת מעט מהתיומת פוסלת את הלולב.

חשוב לציין שיש הבדל בין שיטת רש"י לבין שיטת הגאונים. הגאונים דנים בעלה המרכזי המורכב משני עלים המחוברים זה לזה, ולכן ניתן לפסול את הלולב כשנחלקה מיעוט התיומת. רש"י דן בשני העלים המרכזיים שאינם אמורים להיות מחוברים זה לזה, לפיכך רש"י פוסל רק שנחלקה גם מעט מהשדרה [חשוב לציין שיש לולבים בעלי עלה מרכזי אחד ויש לולבים בעלי שני עלים מרכזיים].

לאחר שביררנו את השיטות השונות בדין נחלקה התיומת, ניתן לברר את דין נסדק ועביד כהימנא. הגמ' אומרת שלולב שנסדק ועביד כהימנא פסול. מפרש רש"י [ד"ה אלא דעביד כי הימנא]: "ברזל של סופרים שיש לו שני ראשים וראשו אחד מפוצל כך גדל הלולב כמין שתי שדראות מחצית עלין לכאן ומחצית עלין לכאן" – לולב שנסדק לאורכו כשר, אלא אם הלולב נראה כלולב שיש לו שני ראשים.

מקשים הראשונים [ר"ן יד: באלפס ד"ה גמ', ועוד ראשונים], מדוע נסדק פסול רק כשעביד כהימנא, והרי לולב שנחלקה תיומתו פסול אף כשלא עביד כהימנא? לפי שיטת הר"ף והרמב"ם שדין "נחלקה התיומת" אינו מתייחס לעלה המרכזי, אלא לכל עלי הלולב, לא קשה מידי, לולב שנחלקו העלים המרכזיים שלו כשר, אלא אם לולב שני ראשים שהוא נפסל מדין "עביד כהימנא". לשיטת הראשונים האחרים יש להסביר שחלוקת התיומת פוסלת רק בחלוקת רובו של העלה, ואילו עביד כהימנא פוסל אפילו במיעוטו של העלה [ר"ן שם]. הר"ן מביא דעה שאפילו חלוקת מעט מהתיומת פוסלת את הלולב. לדעתם דין נסדק ועביד כהימנא נאמר בסדק לרוחבו של העלה ולא לאורכו, אם הסדק אינו גורם לעלה להתקפל, הלולב כשר, ואם הסדק גורם לעלה להתקפל ולהראות כהימנא, הלולב פסול למרות שהחלק הסדוק לא התנתק מהעלה.

לסיום, נקודה אחת בפשט הגמ'. הגמ' רצתה ללמוד מדינו של רבי יהושע בן לוי שניטלה התיומת פסול שגם נחלקה התיומת פסול. קשה מה ההוה אמינא ללמוד, והרי יש הבדל גדול בין ניטל לבין נחלק? נראה לפרש שהגמ' מבינה שכשרות הלולב תלויה במצבו הטבעי, כשנחלקה התיומת הלולב אינו במצבו הטבעי, ולכן דינו זהה ללולב שאין לו

תיומת. דוחה הגמ' שלולב חסר תיומת פסול מדין חסר, ולא מדין שינוי ברייתו, ולכן לא ניתן ללמוד מניטלה התיומת לנחלקה התיומת.

סיכום

הגמ' פוסלת לולב שנסדק ועביד כהימנך ולולב שנחלקה תיומתו. נחלקו הראשונים בהסבר הגמ':

רש"י מפרש נחלקה התיומת שנחלקו שני העלים המרכזיים ואף חלק מהשדרה נסדק. לדעתו עביד כהימנך פוסל אפילו במיעוט, ונחלקה התיומת פוסלת רק כשנחלקה כל התיומת עם מעט מהשדרה.

הגאונים מפרשים שהתיומת היא העלה המרכזי המורכב משני עלים הדבוקים זה בזה. את דעתם ניתן לפרש בשתי דרכים:

א. חלוקת התיומת פוסלת רק כשנחלקה רוב התיומת, ועביד כהימנך פוסל, כשיטת רש"י, אפילו במיעוט התיומת.

ב. חלוקת התיומת פוסלת אף כשנחלקה מיעוט התיומת. לפי זה עביד כהימנך אינו מתייחס לסדק לאורכו של העלה אלא לרוחבו.

הרי"ף והרמב"ם מפרשים שבכל עלי הלולב יש תיומת, ורק חלוקתם של רוב העלים פוסלת את הלולב. לשיטה זו אין קשר בין דין נחלקה התיומת, העוסק ברוב העלים, לבין דין עביד כהימנך, העוסק בראש הלולב.

הלכה

השו"ע [סי' תרמה סע' ג] פוסק כשיטת הרי"ף והרמב"ם שלולב נפסל רק כשנחלקו רוב העלים שלו, וחלוקת העלה המרכזי בלבד אינה פוסלת את הלולב. הרמ"א חולק ופוסק כשיטת רש"י שלולב שהעלה המרכזי המורכב משני עלים נחלק, פסול. מוסיף הרמ"א שהלולב פסול רק כשהעלה כולה נחלק, ומצוה מן המובחר לחשוש לשיטה המובאת בר"ן, וליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל. הגר"א [במשנה ברורה סקט"ז] חולק על שני הפסקים של הרמ"א, לדעתו יש לפסול לולב שנחלק רובו של העלה העליון, ואין להקל כדעת הרמ"א שאם מיעוט העלה אינו נחלק, הלולב כשר. לדעתו אין לחשוש לשיטה המובאת בר"ן, לפסול הלולב בחלוקת מיעוט העלה המרכזי.

הט"ז [סק"ז מובא במשנ"ב סק"ט] פוסק שהחומרא של הרמ"א, שיש לכתחילה מצוה מן המובחר ליטול לולב שלא נחלק כלל, מתייחסת ללולב שנחלק כשיעור טפח, אבל אם נחלק פחות מטפח כשר לכתחילה. החיי אדם חולק על הט"ז ופוסק שלכתחילה יש ליטול לולב שלא נחלק כלל.

בדין נסדק הלולב פוסק השו"ע [סע' ז]: "נסדק אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שנראו כשנים פסול". נשאלת השאלה האם דין הימנך מתייחס לעלה, וכשראש העלה נראה כשני עלים שאינם מתחברים זה עם זה הלולב פסול, או שדין הימנך מתייחס ללולב כולו, והוא נפסל רק כשיש לו שני ראשים.

לשאלה זו נפקא מינה גדולה להלכה למעשה, כיוון ששכיח מאוד לולב שאם מסתכלים עליו מרחוק הוא נראה כלולב בעל ראש אחד, אבל בבחינה מדוקדקת רואים שראש העלה מתפצל לשניים. לפי האפשרות השניה, הלולב פסול מעיקר הדין, למרות שרק מיעוט העלה סדוק.

מרש"י ברור שהאפשרות הראשונה היא הנכונה, שהרי הוא אומר נד"ה אלא דעביד כי הימנק]: "כך גדל הלולב כמין שתי שדראות מחצית עלין לכאן ומחצית עלין לכאן". גם הר"ן מגדיר הימנק כ"שהלולב עשוי כך מתחילתו כעין ב' שדראות". אכן ברמב"ם ובשו"ע הניסוח אינו חד משמעי, אבל כיוון שלדעתם, אין לעלה המרכזי דינים ייחודים, לא סביר שאסור שהוא יראה כשניים. אמנם מהמשנה ברורה [סקלב] הפוסק על פי הפרי מגדים, שיש להזהר הרבה בדין הימנק, משמע שאם העלה המרכזי נראה כשניים, הלולב פסול למרות שאין לו שני ראשים, שהרי רק מציאות זו שכיחה בלולב, ומציאות של לולב עם שני ראשים אינה שכיחה.